

Лук'яненко О. В. «Український народ чекав допомоги...»: 300-річчя Переяслава у національній самоідентифікації українських освітян доби «відлиги» / Лук'яненко Олександр Вікторович // Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації. Матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції. 27-29 жовтня 2012 р. – Київ, 2012. – С.74-77.

**«УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД ЧЕКАВ ДОПОМОГИ...»: 300-РІЧЧЯ
ПЕРЕЯСЛАВА У НАЦІОНАЛЬНІЙ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ
УКРАЇНСЬКИХ ОСВІТЯН ДОБИ «ВІДЛИГИ»**

Лук'яненко Олександр Вікторович

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Життя у великій імперії породжує проблему національної самоідентифікації її строкатого населення. Утворення єдиного народу у межах неосяжних кордонів обов'язково веде до нівелювання національних цінностей тих, хто волею історії потрапив у становище «меншого брата» або, що гірше, «брата» поневоленого. Радянська імперія була прикладом подібних національних втрат, а українці могли б з легкістю віднести себе як до меншого, так і до уярмленого родича великого російського народу. Проте, саме «відлига» підштовхнула до активізації легальних кампаній за національну самобутність. Хоча, дослідник О. Пижигов і уточнює, що цілі збереження національної культури та мови домінували над політичними лише у межах етнокультурних рухів. Там же, де вони впритул наближалися до політичної самоідентифікації – як на теренах Прибалтики та Західної України – влада бралася за нав'язування «істинної», ленінської, національної політики [1].

Важливо поглянути, яким же чином приходило (чи проходило?) національне самоусвідомлення до педагогів та студентів УРСР. не даремно ж історик О. Прохоренко зазначила, що будь-який народ, який не має у своїх лавах національно свідомої інтелігенції залишається натовпом, бо інтелігенція – це мозок нації, де акумулюються звичаї, традиції, психічні настанови народу, без національної свідомості якої народ залишається натовпом [2, С.278]. Якщо

«національне прозріння» приходило, то чи був цей прихід болісним для світогляду освітянської інтелігенції, враховуючи, що ще зі шкільної лави у покоління радянських громадян формували ненависть до «націоналістичних виродків» [3, С.230]? Не менший інтерес викликає і те, як загальнодержавна політика відбивалася у практиці освітян педінститутів: наскільки послідовними були педагоги у створенні міфу нерушимої єдності двох народів? Чи були спроби пливати проти течії? і якщо були, до чого вони привели освітян? Не даремно з кінця 1920-х років саме студенти були рушієм українізації, бо принесли українську мову до навчальних аудиторій та гуртожитків [4, С.162].

Першою умовою формування національних почуттів колективів педінститутів доби «відлиги» була наявність ідеології такого собі форсованого об'єднання націй. У географічних та ідеологічних кордонах людей штучно зливали в єдиний, «спаяний нерушимою ленінсько-сталінською дружбою» радянський народ [5] під могутнім крилом «найбільш прогресивної» [6], «виключно видатної нації» росіян [7]. Доведення виключності російського народу стало апріорним завданням вищої школи. Рятівна роль росіян розтлумачувалась українцям як у курсі Союзної, так і всесвітньої історії [8].

Та найпереконливішим аргументом на користь визнання зверхності російської нації мав бути комплекс меншовартості, породжений власною історією. Оспівана цементуюча дружба Росії з Україною, згідно переконання кремлівських ідеологів, виходила з переяславських подій 1654 року. Це не дивно, враховуючи, що українцям події Національно-визвольної війни підносили під зовсім іншим ідеологічним соусом. Ці часи тлумачились не стільки як доба боротьби України за свою державність, скільки як період, коли «російський народ об'єднував і згуртовував всі народи (!) ... для відсічі іноземним загарбникам» [9].

Подібний цілеспрямований вплив на свідомість громадян УРСР тривав під неусипним контролем згори. До ювілею визначної дати, названої 300-річчям возз'єднання України з Росією, влада регламентувала те, у якій кількості та коли науковцям і пропагандистам писати і кому і де читати увесь гіпнотичний

матеріал, «що цементує дві нації в одну». Шпальта газет занадто часто рясніли повідомленнями про чергові планові та позапланові збори ідеологічних працівників з метою роз'яснення пропаганди возз'єднання [10]. Тому важко було під суцільним дощем ідеологічних вливань якщо не повірити, то бодай заморитися заперечувати правдивість рятівної ролі Росії щодо України.

У січні 1954 року у щоденних телевізійних новинах з великим пафосом продемонстрували типографію Академії Наук СРСР, яка почала видавати тритомник документів, присвячених знаменному возз'єднанню. Та навіть у новинах відчувалося нав'язування українцям комплексу меншовартості. Так, з-поміж трьох головних ілюстрацій видання, показаних на екрані, першою була літографія московського Кремля. Він виглядав масивно, велично, як і належить оплотові міцної Росії. На другій перед очима глядачів поставав стольний Київ. Проте, виглядав він не таким величним, як його «старша» першопрестольна Москва: пусті Дніпрові схили, зруби на першому плані; єдине, що говорило про його велич – бані лаврських соборів. Проте, помітити їх можна лише зробивши стоп-кадр, чого радянські телеглядачі, на відміну від сучасних дослідників, собі дозволити не могли. Третя ілюстрація, удостоєна згадки в анонсі – портрет Богдана Хмельницького. Проте, на широкий загал він у рамках офіційної доктрини був названий одним з ініціаторів возз'єднання українців та росіян «в єдиній Російській державі» [11].

Опісля подібних рекламних акцій не дивним видається факт того, що громадяни Української РСР самі ж і сприяли поширенню образу Переяслава як символу величного возз'єднання двох розлучених польською неволею братів-народів. Допомогали цьому хто чим міг. Якщо робітники-вінничани обіцяли на честь визначної події видати цукру понад план [12], то освітяни проводили реальну кампанію з програмування свідомості населення. Так, в лекційних курсах студентів педінститутів почали (чи, вірніше, продовжили) переконувати, що «великий історичний акт возз'єднання» готувався самим ходом історії [13, арк.93]. Викладачка Полтавського педінституту Тамара Мельникова задля того, аби підсилити емоційний вплив на молодь, вдавалася до принагідних художніх

зворотів у лекціях: «очі українського народу, – переконувала вона, – весь час були звернуті до Росії, як до рятівниці, український народ чекав допомоги від братського російського народу» [14, арк.300]. Навіть за рік до переяславського ювілею, періодичність лекцій про «велику дружбу» для громадян, що їх організували науковці, лектори та студенти, вражає [15]. Так, освітяни Полтавського педінституту за період із грудня 1953 по січень 1954 року доводили полтавцям різних професій та віку святість єднання Росії з Україною в середньому по 100 разів на місяць (!) [16, арк.13]. У самому лише Полтавському педагогічному їм був присвячений увесь березень місяць 1953 (!) [17, арк.62-63]. Схожого тиску на світогляд зазнали студенти й викладачі не лише Полтавського [18, арк.120], але й Харківського [19, арк.12], Херсонського [20, арк.49-51] та Одеського педінститутів [20, арк.118-119].

Одним із ключових моментів формування почуття єдності України з Росією мав стати святковий парад у Києві 31 травня 1954 року. Тоді святковий Хрещатик, переповнений народом з колосальними портретами політичних діячів у руках, демонстрували по телебаченню усій державі [21]. За декілька днів до цього українцям так само продемонстрували задокументовану на відео парадну радість росіян з приводу возз'єднання двох народів [22]. Тоді з екранів телевізора оповіли, як 28 вологодських мереживниць протягом 2 місяців плели велику мереживну завісу по ескізу майстрині Анни Корабльової на честь 300-річчя возз'єднання. Та і демонстрація цього подарунку, скоріше утвердила те, що Україна втратила самобутність після цієї злуки. На мереживі з-поміж зображення російського кремля та собору Василя Блаженного більше немає жодного натяку на Україну у акті злуки, окрім герба УРСР. Навіть телевізійна демонстрація опери «Богдан Хмельницький» Костянтина Данькевича в анонсі новин стала здравицею росіянам. Широким масам показали лише фінал твору, коли гетьман цілувався з російськими послами [23].

ЛІТЕРАТУРА

1. Пыжиков А. Хрущевская «оттепель» [Електронний ресурс] / Режим доступу до статті <http://lib.rus.ec/b/195246/read>

2. Прохоренко О. Новий соціум: морально-психологічні трансформації населення УРСР повоєнного періоду // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – 2009. – №15. – С.276-284
3. Бондаренко А., Кашуба Н., Турчина А., Шаховський С. Українська література. Підручник для 10 кл. сер. шк. – К.: Радянська школа, 1956 – 282 с.
4. Прилуцький В. Участь студентства УСРР в суспільно-політичному та культурному житті в 1920-ті роки // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2007. – №16. – С.147-162.
5. Оратовський В. Соціалістична ідеологія – велика сила радянського суспільства // Зоря Полтавщини (Далі – ЗП). – 14.02.1953. – №32. – С.2-4.
6. Азізян А. Дружба народів – основа основ багатонаціональної радянської держави // ЗП. – 1953. – №171. – С.2-3.
7. Литвиненко А. Великий російський народ – видатна нація // ЗП. – 24.05.1953. – №102. – С.2.
8. 75 років з дня визволення Софії російськими військами від турецького рабства // Зоря Полтавщини. – 1953. – №4. – С.4.
9. Велика сила дружби і братерства народів // ЗП. – 1953. – №245. – С.1.
10. Республіканська нарада працівників преси // ЗП. – 1954. – №1. – С.1-2.
11. Новості дня. Хроніки наших днів. 1954 г. №3 (Реж.: Кармазінський М.).
12. Вінниця – цукор понад план до 300-річчя возз'єднання // ЗП. – 1953. – №247. – С.2.
13. Держархів Полтавської області, ф.Р – 1507, оп.1, спр554, 310 арк.
14. Там само, спр.393. 308 арк.
15. Сьогодні в Полтаві // ЗП. – 1953. – №93. – С.4.
16. Держархів Полтавської області, ф.Р – 6829, оп.1, спр.36, 64 арк.
17. Там само, ф.Р – 1507, оп.1 Спр. 392, 233 арк.
18. Там само, ф.П – 15, оп.2, спр.1292, 200 арк.
19. Держархів Харківської області, ф.Р – 4293, оп.2, спр.483, 130 арк.
20. ЦДАГО України. ф.1, оп.71, спр. 164, 154 арк.
21. Новості дня. Хроніки наших днів. Май 1954 г. №31 (Реж.: Вертова К.)

22. Подарунки українському народові від трудящих братніх союзних республік на ознаменування 300-річчя возз'єднання України з Росією // ЗП. – 1954. – №107. – С.1.

23. Новості дня. Хроніки наших днів. 1954 г. №28 (Реж.:Копалін І.).